

Д.С. Муталова, аға оқытушы

С.С. Жанғазина, студент

Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті, Орал қаласы, ҚР.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК ҚАТЫНАСТАР

Аннотация

Мақалада гендер түсінігі оның мәні мен қазіргі қоғамдағы гендерлік қатынастардың дамуы туралы қарастырылады.

Түйін сөздер: Гендер, стереотип, феминизм, өндіріс, гендерлік саясат

Гендерлік қатынас - бұл қоғамдағы әйел адам мен ер адамның арасындағы қарым-қатынас. Әйел мен ер адам арасындағы қарым-қатынас - әлеуметтік дамудың маңызды факторы болып табылады, өйткені, олар екі үлкен әлеуметтік - демографиялық топты құрайды. Олардың қарым-қатынастарының сипаты қоғамда көптеген экономикалық, мәдени - әлеуметтік, саяси, рухани өмірдің себебі мен әсері болып келеді. Сондықтан да бұл қарым - қатынасты зерттеудің маңызы өте зор. Гендер түсінігі соңғы кезде елімізде ерекше жиі қолданысқа еніп, елеулі мәселеге айналып келеді. Гендер түсінігі қоғамдағы әйел мен ердің арасындағы олардың әр қайсысының әлеуметтік орнын анықтауға бағытталған ғылыми бағыт. Тұңғыш рет гендер (тек) ұғымын ғылыми тіркеске американдық психоаналитик Роберт Столлер 1968 жылы енгізді. Ол өзінің "Жыныс және гендер" кітабында жыныс пен гендердің айырмашылығын көрсете отырып, жыныс биологиялық, ал гендер психологиялық мәдени феномен екендігін дәлелдеді.

Гендер мәселесінің өзі Еуропадағы феминистік қозғалыстың дамуына байланысты туындайды. Алдымен әйелдердің бағыныштылық мәселелерін талдайтын әйел қозғалыстары мен зерттеулері пайда болады. Содан соң әйел мәселесінің талдауы жана сапаға ұласады - еркектер де, сондай-ақ әйелдер де тең дәрежеде ғылыми объектілер болып табылатын гендерлік зерттеулерде, барлық әлеуметтік үдерістерге гендердің қатысуы мойындалады. [1].

Психологиялық зерттеулер ер балалар мен қыз балалардың өздерінің ата-аналарына еліктейтіндіктерін анықтаған. Гендерлік сәйкестіктің қалыптасуына ата-аналардың баланың мінез-құлқын мадақтап немес сынауымен байланысты болады.

Гендерлік стереотиптердің қалыптасуына сонымен қатар, БАҚ-ры маңызды роль атқарады.

Отбасы, тәрбиешілер, баланың құрдастары жыныстық әлеуметтендірудің маңызды элементтері болып табылады.

Гендерлік саясат - қоғамдық өмірдің барлық салаларында ерлер мен әйелдердің теңдігіне қол жеткізуге бағытталған мемлекеттік және қоғамдық қызмет. Бұл жерде бір жынысты төмендету немесе бір жынысты қолдау деген мәселе айтылмайды. Ер мен әйелдің отбасынан бастап, қоғамдағы қарым - қатынастарының реттелуі.

Қазіргі таңда гендерлік теңдік саясаты үкіметтік деңгейде жүргізіліп, әр түрлі іс - шаралар өткізілуде. Гендерлік теңдік - бұл ешкімді, оның ішінде әйел баласын жынысына ғана қарап кемсітпеу, яғни екі жыныс өкілдері үшін де маңызды.

ҚР әлемдік қауымдастыққа интеграциялану процесі барысында гендерлік саясатқа қатысты бірқатар жұмыстар атқарылды. 1998 жылы Қазақстан әйелдеріне қатысты

барлық дискриминацияны жою туралы БҰҰ-ның конвенциясына қосылды. Сонымен бірге «Әйелдердің саяси құқықтары туралы», Халықаралық еңбек ұйымының 6 конвенциясы заңдастырылды. [2].

Қазақстандағы гендерлік саясатты жүзеге асырып отырған бірден бір орган – ол ҚР Президенті жанындағы әйелдер ісі және отбасылық – демографиялық саясат жөніндегі Ұлттық комиссиясы болып отыр.

Ұлттық комиссия 2005 жылдың 29 қарашасында ҚР Президенті жарлығымен қабылданған «Қазақстан Республиканың 2006-2016 жылдарына арналған гендерлік теңдік стратегиясы» негізінде жұмыс істейді. Стратегияның басты міндеті: билікке әйелдер мен ерлердің бірдей араласуына қол жеткізу, экономикалық тәуелсіздікте бірдей мүмкіндікті қамтамасыз ету, өз кәсібін дамыту мен қызмет бабында өсу, отбасы міндеттері мен құқықтарын орындауда бірдей жағдай туғызу, жыныс белгісіне байланысты зорлық зомбылықтан босату болып табылады.

Тарихи дәстүр шежіресінде Қазақстанда қоғамдық дамуда әйелдерге маңызды рөл беріліп келеді. Қазақ халқының ғасырлар бойы қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық тұрмыс салты оны басқа түркі халықтарынан ерекшелейтін қасиеттің бірі-әйелдерге қоғамның тең құқылы мүшесі ретінде қарауды қалыптастырды. Көшпелі өмір жағдайларындағы еңбек бөлінісі, қоныс-киіз үйлерді құрудағы әйелдердің араласуы олардың отбасындағы, рудағы қоғамдық-әлеуметтік рөлін көрсетіп берді. Қазақстан әйелдерінің Орта Азия әйелдерінен айырмашылығы, жоғары әлеуметтік статуска ие болды, білімділердің қатарына жатып экономика мен қоғамда маңызды рөл атқарады [3].

Қазақстан Республикасының Президенті Н.А.Назарбаев Қазақстан әйелдерінің екінші форумында сөйлеген сөзінде әйелдердің қоғамдағы орны мен рөліне баса көңіл аударды. Форумда Президент Жарлығымен құрылған әйелдер істері жөніндегі Ұлттық комиссиясының бірінші кезектегі атқаруға тиіс міндеттерді бөліп көрсеткен болатын. Қазақстанның тәуелсіз ел ретінде қалыптасуында әйелдердің де рөлі зор. Қазақстан әйелдері қоғамымыздың әлеуметтік-саяси қызметіне айтарлықтай үлес қосуда. Қазіргі кезеңде әйелдер қоғамның барлық қызметіне тартылуда. Олар барған сайын жаңа белестерді игеріп, тіпті бұрын әйелдердің ісі емес деп қаралған саладан көріне бастады, кәсіпкерлік ісінде де өздерін көрсете білді. Дегенмен ерлер мен әйелдер арасындағы гендерлік айырмашылықтар байқалады.

Гендерлік теңсіздік экономикалық, саяси және әлеуметтік салаларда көрініс табады. Осы салалардағы гендерлік теңсіздік мына себептермен байланысты:

- әйелдер мен еркектердің экономикадағы, еңбек нарығындағы, жұмыспен қамтылу саласы мен әлеуметтік-еңбек қатынастарындағы жағдайларына;
- капиталға қол жеткізуге, меншік пен билікке;
- әйелдер мен еркектердің шешімдер қабылдауға қатысуларына;
- отбасылық табыс пен уақыт ресурстарын бөлу кезеңіндегі үлеске.

Барлық осы көрсеткіштер бойынша әйелдердің мүмкіндіктері еркектермен салыстырғанда анағұрлым шектеулі. [4].

Өндіріс саласы, әдетте негізінен ерлерге ғана тән деп есептелінеді. Өйткені, ол дене күшін және төзімділікті талап ететін өндірістік қызметтер саласы болып табылады. Осындай жағдайларға қарамастан, XX ғасырдан бастап әйелдер қоғамдық өндіріске кеңінен тартылуда. Өткен ғасырдың басында өндірісте жұмыс істейтін әйелдердің үлес салмағы тұрғын халықтың 20%-ын құраса, жарты ғасыр өткеннен кейін, көптеген елдерде ол 35%-ға жетті. Әйелдер еңбегін қолданудың жедел артуына экономикалық, саяси, әлеуметтік және демографиялық факторлар әсер етті. Бүтіндей алғанда, жұмыспен айналысатын әйелдер саны артуының жалпы беталысына қарамастан, әйелдерді өндіріс саласына тарту мен ығыстыру алма-кезек жүріп жатты.

Қазіргі кезде әйелдер дүниежүзілік жұмыс күшінің үштен бірін, ал көптеген елдерде елеулі еңбек ресурстары әлеуетін құрайды.

Кеңес одағында әйелдер еңбегін өнеркәсіпте, әсіресе, ауыр өнеркәсіпте пайдалануға ерекше көңіл аударылды. Оны жоспарлы түрде пайдалану мүмкіндігін көптеген ғылыми-зерттеу институттары қарастырды. Сөйтіп, ана мен баланы қорғау, еңбекті қорғау жөніндегі ленинградтық институттар ауыр өнеркәсіпте жұмыс істейтін 138 түрлі кәсіптегі әйелдердің жұмысын зерттей отырып және «санитариялық-гигиеналық сипаты жағынан да, аурушандық, жарақаттанушылық және экономикалық еңбек тиімділігі тұрғысынан да, аталған кәсіптерде (слесарь, токарь, электр шебері, фрезерлеуші, металл пісіруші, краншы және басқалары) әйелдер еңбегін кең түрде енгізу үшін ешқандай қайшы көрсеткіштер жоқ деген қорытындыға келді. Соның нәтижесінде, шахтер Алексей Стаханов бастамасынан тракторшылар Паша Ангелина және біздің отандасымыз Социалистік Еңбек Ері Кәмшат Дөненбаева да қалыспады.

Қазіргі қоғам дамуының екпінді үдерістері жаңалық енгізу факторының материалдық-техникалық базасын құрайтын салаларда қазіргі негізде өндірісті жаңғыртуды жүзеге асыруға қабілетті, жоғары білікті мамандар қажеттігін күн тәртібінен түсірмей отыр. Бір жағынан, ертеден қалыптасқан ерлер мен әйелдердің өндіріс саласындағы бөлінісі сақталады. Мысалы, бүгінде өңдеу өнеркәсібінде 211,9 мың әйел жұмыс істейді (ерлер санының 60%-ы), ал кен өндіретін салаларда бұл көрсеткіш 50%-ды құрайды (630 мың еркекке, 318,8 мың әйел).

Тағы бір айрықша дерек өзін-өзі жұмыспен қамтитын тұрғындар арасындағы ең жоғары көрсеткіш тек әйелдер арасында байқалады, мұның өзі, біздің пайымдауымызша, еңбек рыногына әйелдердің көбірек икемделетіндігінің айқын айғағы болып табылады. Әйелдер арасында өз бетімен жұмыспен қамтылғандар үлесі 34,6% болса, ерлер арасында-32,1%. Осылайша, ауыл шаруашылығы саласында өзін-өзі жұмыспен қамтыған әйелдер ерлер санынан асып түскен (803,6 мыңға қарсы 873,2). Бөлшек және көтерме сауда саласында жұмыспен қамтылу жөнінен әйелдер үштен екіге көп. Әйелдердің 52,2%-ы ғылыми-техникалық салада жұмыс істесе, 72,5%-ы білім беру саласында, 74,7% - денсаулық сақтау мен әлеуметтік қызмет саласында, 60,1% - өнер саласында еңбек етеді.

Әйтсе де, индустриялық-инновациялық даму үдерісіне әйелдер жеткілікті түрде тартылмай отыр. Мұның өзі, біздің көзқарасымызша, жаңғыртудың ілгерілеуіне кері әсер етуі мүмкін. Қазақстандағы кәсіпорындардың жаңғыру белсенділігі 4,3%-ды құрайды. Салыстыру үшін біздің көршілеріміз Ресей мен Қытайды алсақ, олар бұл көрсеткіштер бойынша 2 және 5 есеге асып түседі.

2013 жылғы статистика деректері бойынша, жоғары білімді жұмыссыз әйелдер саны осыған ұқсас ерлер көрсеткішінен 1,3 есе артып кетеді. Жұмыссыз әйелдер санының 23,4%-ы жоғары білімге, 26,5%-ы орта кәсіптік білімге ие. Ерлер арасында бұл көрсеткіш 17,5 және 26,2%-ға сәйкес. Жалпы алғанда жоғары білімді жұмыссыз әйелдер-62,8%, ерлер-37,2%.

2011 жылы 5 наурызда Астана қаласында Елбасының қатысуымен Қазақстан әйелдерінің алғашқы съезі өтті. Осы съезде Президент Қазақстанның 20 жылда қол жеткізген жетістіктерін талдай отырып әйелдердің мемлекеттік орган жетекшілері арасында 2010-2016 жылдарына арналған гендерлік теңдік стратегиясына сәйкес жопарланған 30 пайыздың 10 пайызын құрағанын айтып өтті. Сондықтан да Елбасы Үкіметке, Президент әкімшілігіне, Ұлттық комиссияға алдағы бес жылда әйелдердің шешім қабылдай алатындай деңгейге жеткізу мәселесі бойынша нақты жоспар жасап шығаруды тапсырды.

Индустриялық-инновациялық даму басымдықтарын ілгері жылжыту үшін, әйелдер жетекші мақсаттағы топтардың бірі болуы тиіс. Мәселенің өзектілігі 2011

жылы Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы ҚЗСИ тапсырысы бойынша «Эпицентр» әлеуметтік технология агенттігі жүргізген социологиялық зерттеулер нәтижесі де көрсетіп берді. Респонденттер жауаптары ерлерге қарағанда, әйелдердің индустриялық-инновациялық даму бағдарламалары жөнінде аз білетіндігін көрсетті. Тек «Ғылым туралы» Заңмен Білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасының базалық құжаттары жөнінде ерлерге қарағанда әйелдердің мәліметі жоғарырақ болды.

Оның негізгі себептері білім беру мен индустрияландыру ісінің өзара түйіспеуіне, ал ол кадрлар зәрулігіне, оның соны индустриялық саладағы гендерлік үйлесімсіздікке әкеледі.

Бізде гендерлік сәйкессіздік айқын көрініс береді. Өнеркәсіпте ерлер әйелдерге қарағанда саны жағынан екі есе артық, ал әйелдер керісінше, білім беру саласында көбірек. Сөйтіп, әйелдер индустрия саласынан алшақтайды, себебі, ол көбіне-көп дене еңбегіне (демек, ерлерге) негізделген. Осыдан келіп әйелдер арасында елімізде жүргізіліп жатқан индустриялық-инновациялық даму бағытын түсіну деңгейінің аз екендігі (индустрияландыру бағытын қолдау: ерлер-60%, әйелдер-53,9%) байқалады. [5].

Сонымен бірге, экономикаға қосқан әйелдер үлесін жете бағаламау мәселесі де бар. Әйелдер қазіргі кезде объективті себептерден өндірістік емес, әлеуметтік, отбасы саласына қарай ығыстырылса, сонымен бірге, олардың қосқан үлесі, ерлердің өндірісте істегенінен, саны жағынан күрделірек бағаланады.

Статистика деректері бойынша, әйелдердің ІЖӨ қалыптастырудағы үлесі ерлерге қарағанда шамамен, 1,6 есе аз. Сонымен бірге, олар өндірген айтарлықтай әлеуметтік капиталды, әйелдер үлесі ретінде біз есепке алмаймыз. Соның ішінде, негізінен әйелдер атқаратын үй еңбегі және халық санын толықтыруды материалдық бағалау талдаудың сыртында қалады. Бұл экономика көлеміне әсер етеді.

Жыл сайын еліміздің әйелдер активімен кездесу кезінде Президент Н.Ә.Назарбаев көптеген маңызды мәселелер көтереді. Мұның өзі Мемлекет басшысының жан-жақты қолдау көрсете отырып, гендер мәселесіндегі түйінді өзгерістерге сенім артып, Қазақстандағы индустриялық-инновациялық, ғылыми-техникалық және әлеуметтік-жетілдіру бағытындағы олқылықтардың орнын толтыру үшін аса ірі резервтерді пайдалану керектігіне маңыз бергенін білдіреді.

Жоғарыда баяндалғандарды ескере отырып, Қазақстанда әйелдер қатысуы тұрғысында, индустриялық-инновациялық даму барысында экономикалық дамуына ең белсенді және нақты күш-әйелдер капиталын қатыстыру керек. Еліміздің әрбір әйелінің міндеті отбасы, ошақ қасы деп түсінбей, қоғамның белді мүшесі ретінде саяси, әлеуметтік-экономикалық қызметтерге араласып отыруы қажет. Сонда ғана бұл мақсаттар өз нәтижесін бермек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Калабахина И. Әлеуметтік жыныс: экономикалық және демографиялық мінез-құлық. – М., 1998.
2. Әйел құқықтарын қорғау жөніндегі Халықаралық құжаттар: «Гендер теориясына кіріспе» курсы бойынша оқу-әдістемелік жинақтама. VII шығ. – Алматы, 1999.
3. Нұртазина Н. Дәстүрлі қазақ қоғамындағы әйел: «Гендер теориясына кіріспе» курсы бойынша оқу-әдістемелік жинақтама. VII шығ. – Алматы, 1999.
4. Шокаманов Ю.К. Қазақстандағы адам дамуының үрдістері. – Алматы, 2011.
5. Шаукенова З. Индустриялық даму және әйелдер. //Егемен Қазақстан. -2012. - 20 сәуір.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается понятие гендер, его содержание и развитие гендерных отношений в современном обществе.

RESUME

The article deals with the concept of gender and its meaning and the development of gender relations in modern society.

ӘОЖ 323 (574)

Д.С. Муталова, аға оқытушы

М.Б. Тілектес, студент

Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті, Орал қаласы, ҚР.

«МӘНГІЛІК ЕЛ» ҰЛТТЫҚ ИДЕЯСЫНЫҢ ЖАСТАРҒА ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДЕГІ МАҢЫЗЫ

Аннотация

Мақалада «Мәңгілік ел» ұлттық идеясының мәні және оның жастарға тәрбие берудегі маңызы қарастырылады.

Түйін сөздер: Мәңгілік ел, жастар, ұлттық тәрбие, мәдениет, патриотизм

«Мәңгілік ел» ұғымын тереңнен түсіндіру, тарихи негіздерін көрсету мәселелері маңызды болып табылады. Бостандық, еркіндік, тәуелсіздік – асыл арман. Тәуелсіздікті сақтап қалу үшін ел ішінде алауыздық болмау керек. Ал, ол үшін халыққа біртұтас идея, алға жұмылдыратын бағыт, мақсат – мұрат керек. Тәуелсіздігіміздің қадіріне жетіп, оның көзіміздің қарашығындай қорғау, баршамыздың борышымыз. Ұлттық санамыз саяси өрісіміз сілкініс жасап, өрлеу жолына түскенде біздің кім екенімізді, ата-бабамыздың қандай болғандығын, ұлан байтақ өлкені қалай қорғағанын, бостандықты қалай аңсап, қалай қастерлегенін, кешегі тектілердің ұрпағы екендігімізді ұғынып, келешекке жеткізу парызымыз.

«Мәңгілік ел» идеясы – елдің ұлы рухын, адамның адами қасиеттерін, еліміздің елдігін арттыратын құндылықтарды біріктіретін идея. Елбасымыз көтерген ұлт болашағына негізделген «Мәңгілік ел» идеясы – тарихи танымдық мұра, ұлттық деңгейдегі білім, ғылыми және мәдени құндылықтарға ие саяси бағыттағы терең ұғым.

Елбасы Қазақстан халқына арналған Жолдауында «Мәңгілік Ел - ата-бабаларымыздың сан мың жылдан бергі асыл арманы. Ол арман әлем елдерімен терезесі тең қатынас құратын, әлем картасынан ойып тұрып орын алатын Тәуелсіз мемлекет атану. Тұрмысы байқуатты, түтіні түзу шыққан, ұрпағы ертеңіне зор сеніммен қарайтын бақытты ел болу. Мәңгілік ел ұғымын ұлтымыздың ұлы бағдары «Қазақстан-2050» Стратегиясының түпқазығы етіп алдық. Біз үшін болашағымызға бағдар ұлтты ұйыстыратын ұлы мақсаттарға жетелейтін идея бар. Ол – мәңгілік ел идеясы. Тәуелсіздігіміз арқылы халқымыз мәңгілік мұраттарына қол жеткізді» - деп айтып өткен болатын [1].

Мәңгілік Ел— жалпы қазақстандық ортақ шаңырағымыздың ұлттық идеясы. Мәңгілік Ел ұлттық идеясының негізгі мәні — мәңгілік мақсат-мұраттарымыз бен мәдени-рухани құндылықтарымызға негізделген, мемлекет құрушы қазақ халқы мен